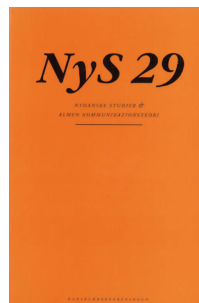

NyS

Titel:	Sætningsknuder i dansk
Forfatter:	Anne Jensen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 29, 2002, s. 105-124
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SÆTNINGSKNUDER I DANSK

AF ANNE JENSEN

Konstruktionen *sætningsknode* – eller *sammenslyng* som Mikkelsen kaldte den – er ikke blevet oversat i den danske grammatiske tradition. I denne artikel opstilles sætningsknode som en prototypekategori af komplekse tegn (afsnit 5) på baggrund af en undersøgelse af sætningsknuders syntaks, semantik og pragmatik.¹ I afsnit 1 defineres og afgrænses konstruktionen i forhold til andre konstruktioner, og i afsnit 2 opstiller jeg fire hovedkategorier af sætningsknuder. Knuders informationsstruktur diskuteres i afsnit 3, mens afsnit 4 indeholder en diskussion af nogle af de restriktioner og tendenser der gælder for sætningsknuder. Analysen er her begrænset til sætningsknode i deklorative (hel)sætninger.

I AFGRÆNSNING AF SÆTNINGSKNUDE OVER FOR ANDRE KONSTRUKTIONER

Sætningsknode er en konstruktion hvor et element², fx et led, fra en underordnet sætning er placeret i en overordnet sætning; i sætningsknode i helsætninger er dette elements obligatoriske placering i fundamentfeltet, mens det i ledsætninger enten ikke udtrykkes³ eller er placeret i forbinderfeltet.

Som det fremgår af eksemplet i (1), har knudekonstituenten *det* ikke ledfunktion i helsætningen som objekt for *synes*, men er subjekt for *er* i den nominale ledsætning. Stregen i (1) angiver hvor *det* kunne have stået i en konstruktion uden sætningsknode, som fx i (2):

FUNDAMENTFELT	NEKSUSFELT	INDHOLDSFELT/EKSTRAPOSITION
	v n	
(1) # <i>det</i>	<i>synes</i> <i>jeg</i>	– er irriterende
(2) # <i>jeg</i>	<i>synes</i>	<i>det</i> er irriterende

Sætningsknode kan afgrænses i forhold til to andre typer konstruktioner der umiddelbart forekommer at være beslægtet med sætningsknode. Den første konstruktion er *raising* eller en hævet konstruktion, hvor det initiale element har ledfunktion i helsætningen; i den hævede konstruktion i (3) er *Ritt* subjekt for *forventes*. Netop det at det hævede element er led i helsætningen, giver sig udtryk i topologien – i den hævede konstruktion i (4) kan *Ritt* stå på subjektsplassen i feltskemaets neksusfelt:

FUNDAMENTFELT	NEKSUSFELT	INDHOLDSFELT/EKSTRAPOSITION
	v n	
(3) #Ritt	forventes _	at holde lav profil nu (raising)
(4) #nu	forventes Ritt	at holde lave profil (raising)
(5) #Ritt	forventer man	_ holder lav profil nu (knode)

Derimod er knudekonstituenten *Ritt* i knuden i (5) hverken subjekt eller objekt for verbalet *forventer* i helsætningen, men subjekt for *holder* i ledsætningen.

Den anden konstruktion er en sætning med indskud eller parentetisk sætning, hvor blandt andet prosodien og ordstillingen kan bruges som kriterier til at skelne konstruktionen fra en sætningsknode. I konstruktionerne med indskud i (6)-(8) påvirker indskuddet ikke sætningens status som helsætning – objektet *det hus* står i fundamentfeltet, og der er derfor inversion, således at subjektet *du* står på n-pladsen i helsætningens neksusfelt:

- (6) #det hus, synes jeg, skal du købe nu
- (7) #det hus skal du købe nu, synes jeg
- (8) #det hus skal du, synes jeg, købe nu
- (9) #det hus synes jeg du skal købe _ nu (sætningsknode)

I knuden i (9) står *jeg* på subjektsplassen i helsætningens neksusfelt, mens *du* står før *skal* i ledsætningens neksusfelt.

2 FIRE KATEGORIER AF SÆTNINGSKNUDER

Ud fra syntaktiske og semantiske kriterier kan der opstilles fire kategorier af sætningsknuder; disse kategorier er inspireret af især Aage Hansens (1967) og Lisbeth Falster Jacobsens (1978, 1995) analyser af knuder.

I den første kategori er den underordnede sætning valensled i helsætningen, dvs. argument til prædikatet i den overordnede sætning. Dette kaldes herefter *matrixprædikatet*.

Eksemplerne (10)-(12) viser at den underordnede sætning kan være henholdsvis objekt, indholdssubjekt eller styrelse i et præpositionsobjekt:

- (10) det synes jeg **_ er virkelig flot bygget** (objekt, BySoc)
- (11) men i Sovjetunionen der er det **£⁴ klart der er forskellige sprog _**
(indholdssubjekt, BySoc)
- (12) det er jeg sikker på **han gør _** (styrelse i præpositionsobjekt, BySoc)

I korpus er der 219 knuder (ud af i alt 230) af denne type, som dermed er den mest frekvente.

Prædikatet i den overordnede sætning og dets førsteargument, dvs. subjektet, udtrykker i 177 af de 219 knuder epistemisk modalitet, hvorunder jeg forstår enten talers indstilling til sandhedsværdien af det indhold der udtrykkes i ledsætningen (fx *tro*), eller talers holdning til indholdet (fx *synes*).⁵ Den overordnede sætning udtrykker dermed et slags grammatisk element, mens ledsætningens propositionelle indhold udelukkende udtrykkes i den underordnede sætning.

I den anden kategori af knuder er den underordnede sætning en *prædikativ relativsætning*⁶ i en præsenterende konstruktion. I (13) introduceres der i den overordnede sætning en ny diskursstørrelse der har syntaktisk funktion som indholdssubjekt, i den underordnede sætning prædiceres der noget om denne størrelse:

- (13) og det var der sgu nogen **der ikke forstod _** (BySoc)

Konstruktionen nedenfor i (14) adskiller sig fra den i (13) ved at den overordnede sætning er en kopulasætning med definit subjekt – oftest et personligt pronomen – og prædikativet kan bl.a. være en kvantumsbestemmelse eller et adjektiv i superlativ. I den underordnede sætning udtrykkes det intensionelle ved den mængde der præsenteres i den overordnede sætning:

- (14) men~ det er jeg stort set den eneste **der synes _ i andels- £ foreningen her** (BySoc)

Desuden omfatter kategorien fokalisering:

- (15) **#ham** er det da de færreste vælgere **der vil stemme på _**

Der er i alt 10 knuder af denne type i korpus, dog ingen konstruktioner med fokalisering.

I den tredje hovedkategori af sætningsknuder er den underordnede sætning attributiv og modificerer et led i den overordnede sætning. Den underordnede sætning kan enten være en relativsætning som i (16) eller en infinitivsætning som i (17):

- (16) #den bog kender du da den forfatter **der har skrevet** _
- (17) #det regnskab har hun påtaget sig opgaven **at revidere** _

Der er ingen knuder af denne type i korpus.

Hverken i den anden eller den tredje kategori af knuder har den underordnede sætning ledfunktion i helsætningen.

I den fjerde kategori er den underordnede sætning adverbial i helsætningen. Adverbialet kan som i (18) være et mådes- eller instrumentadverbial:

- (18) #den hæk får I mere lys i haven **ved at klippe** _

Hvor adverbialet i (18) kun modificerer prædikatet, modificerer adverbialet i de nedenstående eksempler den udvidede prædikation. I (19) som et hensigtsadverbial, i (20)-(23) som henholdsvis tids-, årsags- og betingelsesadverbial:

- (19) og jeg vil sige jeg synes jeg har lært nogen ting som jeg ikke bare kunne have gået hen **for at lære** _ **alle mulige andre steder** (samtale2 _ hensigtsadverbial)
- (20) "Han ligner lidt efter Kapellanen.. men det bliver han så vred, **naar man siger** _" (Aa. Hansen 1967, 1: 110, citeret fra Knud Poulsen. 1918. Ungdom: 125, min fremhævelse _ tidsadverbial)
- (21) "en dejlig by som han jublede **da han var nået frem til** _" (Aa. Hansen 1967, 1: 110, min fremhævelse _ tidsadverbial)
- (22) det blev han smaddersur **fordi jeg sagde** _ (observation, K45 _ årsagsadverbial)
- (23) #det bliver jeg glad **hvis du vil gøre** _ (betingelsesadverbial)

Ved at sammenligne eksemplerne i (20)-(23) med dem i (24)-(28) fremgår to ting: For det første er det ikke alle tids-, årsags- og betingelsesadverbialer der kan indgå som den underordnede sætning i en sætningsknude. For det andet kan indrømmelses- og følgeadverbialer ikke indgå i en sætningsknude:

- (24) *den artikel gik hun da hun havde skrevet _ (tidsadverbial)
- (25) *den fest købte hun stort ind fordi hun skulle fejre _ (årsagsadverbial)
- (26) *det vindue går jeg ud hvis du åbner _ (betingelsesadverbial)
- (27) *den store stråhat blev hun solskoldet selv om hun bar _ (indrømmelsesadverbial)
- (28) *det rejste hun hovedgærdet så han bedre ku' se _ (følgeadverbial)

Det er graden af *semantisk kohæsion* der er afgørende for om et adverbial kan være den underordnede sætning i en sætningsknode, dvs. om de to semantiske enheder i henholdsvis over- og underordnet sætning i højere grad angiver aspekter eller faser af ét komplekst hændelsesforløb end to distinkte hændelsesforløb (begrebet *semantisk kohæsion* stammer fra Foley og Van Valin (1984), som dog ikke bruger det i forhold til sætningsknuder).

I sætningsknuderne i (18) og (19) er der semantisk kohæsion mellem over- og underordnet sætning: Et mådes- eller et instrumentadverbial indgår i den udvidede prædikation som en helsætning udtrykker; et hensigtsadverbial koder et sagforhold der er en motivation eller et intenderet mål for det sagforhold der kodes i den overordnede sætning. Subjektet i denne er ofte en størrelse der har kontrol over sagforholdet i den underordnede sætning.

Det der adskiller de acceptable knuder i (20)-(23) fra de uacceptable knuder i (24)-(26), hvor den underordnede sætning også er tids-, årsags- eller betingelsesadverbial, er semantisk kohæsion: I (20)-(23) angiver prædikatet i den overordnede sætning en psykisk eller en fysisk tilstand, og i ledsætningen kodes årsagen til tilstanden eller den stimulus der udløser tilstanden. I helsætningen kodes der således faser af ét sammensat hændelsesforløb, mens der i de uacceptable knuder i (24)-(26) kodes to distinkte sagforhold. Der er altså ikke semantisk kohæsion mellem indholdet af over- og underordnet sætning, hvilket også gælder i (27)-(28).

Der er derimod semantisk kohæsion mellem indholdet af den over- og den underordnede sætning i den anden kategori af knuder, hvor den underordnede sætning er en prædikativ relativsætning (se eksemplerne (13)-(15) ovenfor): I den overordnede sætning udpeges eller introduceres der blot en diskurstørrelse, mens der i den underordnede sætning prædiceres noget om den pågældende størrelse. Også i konstruktionen i (17), der tilhører den tredje kategori af knuder, angiver indholdet af infinitivsætningen et aspekt af det hændelsesforløb helsætningen koder, og identificerer samtidig et argument i den overordnede sætning.

Den tredje kategori omfatter også knuden i (16), hvor den underordnede sætning er en restriktiv relativsætning. De sagforhold der udtrykkes i

hhv. relativsætning og overordnet sætning, indgår ikke som aspekter af samme hændelsesforløb – der er altså ikke semantisk kohæsion mellem indholdet af over- og underordnet sætning. Dette træk er fælles for knuden i (16) og de adverbielle ledsætninger der ikke kan indgå i en sætningsknude, dvs. knuderne i (24)-(28) ovenfor.

Med begrebet *semantisk kohæsion* har jeg altså opstillet en *næsten* dækkende forklaring på restriktionerne for hvilke typer ledsætninger der kan være den underordnede sætning i en sætningsknude, og hvilke der ikke kan.

3 OM KNUDETS INFORMATIONS- STRUKTUR OG FUNKTION

I 148 ud af 191 knuder i deklarativer hovedsætninger i korpus er knudekonstituenten *det*, dertil kommer 22 knuder, hvor knudekonstituenten enten er et andet demonstrativt pronomen, eller hvor bestemmeren er et demonstrativ, herunder et adverbium (*dér, så, sådan*) – dvs. i alt 170 knuder.

Desuden er der en tendens til at et demonstrativ som knudekonstituent er mere acceptabelt i de konstruerede eksempler på knudetyper som ikke forekom i korpus; et par er opført i (29)–(30). I begge eksempler finder jeg det sidste alternativ mere acceptabelt end det første:

(29)

A: #hvad kommer din søster så for at lave?

B: ?en frakke/frakken kommer hun for at sy _
#den der (frakke)/din brudekjole kommer hun for at sy _

(30)

A: #du sagde din søster var deprimeret, hun ser da meget munter ud

B: ?munter gik hun til koncert for at blive _
#så munter/sådan gik hun bare til koncert for at blive _

Ifølge Chafe (1994) og Lambrecht (1994) er pronominal kodning den klarste evidens for at den kodede størrelse er kognitivt aktiv for modtager. De fleste knudekonstituenten i korpus – dvs. *det* og de øvrige pronomener – repræsenterer en størrelse der enten er kognitivt aktiv eller kognitivt tilgængelig i diskursen, idet den pågældende størrelse kan udledes af den sproglige eller den ekstralingvistiske kontekst. Dette forhold peger i retning af at sætningsknuder generelt har en bestemt informationsstruktur.

Udgangspunktet for den pragmatiske analyse af sætningsknuder er Lam-

brechts (1994) teori om relationen mellem sætningsstruktur og informationsstruktur. Lambrecht bygger videre på Ellen Princes (1981) analyse af *focus/open-proposition*-relationen i informationsstruktur og inddrager desuden Chafes hypoteser om relationen mellem information og bevidsthed.

I analysen gør jeg især brug af Lambrechts definitioner af topik og fokus, som jeg kort vil præsentere: En taler fremsætter en såkaldt *pragmatisk assertion*, dvs. den proposition sætningen udtrykker, og som modtager forventes at tro eller tage for givet som et resultat af at høre den ytrede sætning. Lambrecht opfatter hele assertionen som ny information, også selv om den ofte er struktureret sådan at den for det første omfatter kendt information, som Lambrecht kalder en *pragmatisk præsupposition*. For det andet omfatter assertionen fokus, der defineres som den del af assertionen hvorved denne adskiller sig fra den pragmatiske præsupposition. Topik defineres som det en assertion handler om eller udtrykker noget om. Det skal være en størrelse der indgår i den pragmatiske præsupposition og derfor være til diskussion eller være tilgængelig i konteksten.

Knuders topologi – altså det at et element fra en underordnet sætning står initialt i en overordnet sætning – er udtryk for tre forskellige typer informationsstruktur, og kriteriet for at opdele sætningsknuderne i tre kategorier er knudekonstituentens tekstlingvistiske status, dvs. om knudekonstituenten er anafor, ikke-anafor eller deiktisk.

3.1 TOPIC-COMMENT-INFORMATIONSTRUKTUR

De knuder hvis knudekonstituent er en pronominal størrelse, eller hvor en sådan indgår i knudekonstituenten, har informationsstrukturen *topic-comment*, hvor der prædiceres noget om en allerede etableret diskursstørrelse. Når taler asserterer noget om en størrelse, må modtager kunne identificere den – den skal være kognitivt aktiv eller tilgængelig for modtager. Det er netop tilfældet i knuder hvor knudekonstituenten er anafor og udtrykkes som en pronominal størrelse. Et eksempel er knuden i (31), hvor *det* er topikudtryk. *Det* er anafor for propositionen 'dit badeværelse er kommet i orden' og er kognitivt aktiv i diskursen. Resten af sætningen udtrykker comment:

(31)

A: er dit badeværelse kommet i orden?

B: ja

A: **det** synes jeg _ er rart for dig (observation, A=K67, B=K38)

I (32) har knudekonstituenten demonstrativ bestemmer og er topikudtryk, i resten af sætningen prædiceres der noget om *begrundelsen*. Man kan ud fra konteksten, dvs. talers forudgående ytringer, slutte sig til hvilken størrelse taler udtaler sig om:

- (32) der kom jo fra mange forskellige lag og så var alle ens der var ingen konkurrence hvad der godt kan blive sådan med trefirehundrede piger så- £ *den begrundelse* synes jeg _ var god (BySoc)

I både (31) og (32) er resten af helsætningen fokusudtryk fordi hele helsætningen minus knudekonstituenten repræsenterer information der er forskellig fra den pragmatiske præsupposition. Det er ikke altid tilfældet. I (33) er *det* topikudtryk, men også *den gør* er topikalt, for det indgår i den pragmatiske præsupposition 'båndoptageren kører'. Resten af helsætningen er comment eller *fokusdomænet*, som det også kaldes, og *tror jeg nok* er således fokusudtryk:

- (33) lad os nu prøve at se £ om jeg ikke kan få den til at køre nu £ *det* tror jeg nok *den gør* _ (BySoc)

Comment kan altså indeholde både topikale og fokale elementer – fokus og topik er relationelle kategorier, der ikke er bundet til bestemte positioner i sætningen.

3.2 IDENTIFICERENDE INFORMATIONSTRUKTUR

De knuder hvis knudekonstituent hverken er anafor eller deiktisk, har generelt en identificerende informationsstruktur, dvs. at der identificeres et nyt element som er fokus. I (34) indgår referencen for knudekonstituenten *herinde i byen der* ikke i den pragmatiske præsupposition, i stedet udtrykker såvel knudekonstituenten som selve matrixsætningen fokus – altså elementer der adskiller assertionen fra den pragmatiske præsupposition 'at komme rundt med barn uden bil er besværligt (x)':

- (34)
A: det er også dødbesværligt at komme rundt med en unge ikke uden bil
B: åh herre gud *herinde i byen der* synes jeg ikke det er svært _ (samtale1)

Den samme analyse gælder for knuden i (35), hvor både knudekonstituenten *fra ni og fyrrer* og den overordnede sætning *tror jeg nok* udtrykker fokus. Knudekonstituenten *fra ni og fyrrer* repræsenterer samtidig en aktiv størrelse der er fremkaldt dels af interviewerens spørgsmål, dels af talers egen forudgående ytring. Fokusudtrykket behøver altså ikke repræsentere en helt ny diskurstørrelse:

(35)

A: hvor lang tid boede i derude?

B: vi er jo næsten barnefødt derude jeg er barnefødt derude og min bror er også barnefødt der [herefter gentagelse om deres fødsler] ja det er svært mine forældre har vist boet der fra nogen og fyrrer af *fra ni og fyrrer* tror jeg nok de boede der _ (BySoc)

3.3 PRÆSENTERENDE INFORMATIONSTRUKTUR

I de sætningsknuder hvor knudekonstituenten er deiktisk, er informationsstrukturen præsenterende. I eksemplerne i (36)-(37) kan knudekonstituenterne *nu* og *her* ikke analyseres som topikudtryk, for assertionen udtrykker ikke noget der er forbundet med et allerede etableret topik. Den indeholder heller ikke nogen pragmatisk præsupposition, så knudekonstituenterne udtrykker heller ikke fokus:

(36) og pludselig så kigger han på mig så siger han *nu* tror jeg måske min min drøm kan blive realiseret _ (samtale1)

(37) ja Henning *her* tror jeg lige jeg bryder ind _ (valgudsendelse)

Ved at analysere prosodien er det muligt at man kan opstille udtryksforskelle mellem de tre typer informationsstruktur. Det har jeg ikke undersøgt, og min opdeling af sætningsknuders informationsstruktur ud fra knudekonstituentens tekstlingvistiske funktion må betragtes som en arbejdshypotese, som bl.a. kan falsificeres gennem analyse af flere eksempler med deiktisk knudekonstituent. I korpus er der nemlig kun 3 forekomster.

4 RESTRIKTIONER

4.1 TIDSADVERBIAL SOM KNUDEKONSTITUENT

En analyse af restriktioner for hvilken syntaktisk funktion knudekonstituenten kan have i ledsætningen, viste bl.a. at et tidsadverbial ikke kan være knudekonstituent i de tre kategorier af knuder hvor ledsætningen ikke er valensled, dvs. knuderne i (13)-(23) i afsnit 2. I (38) nedenfor er tidsadverbialets virkefelt helsætningen, i (39) helsætningen eller helsætningsstammen (dvs. den del af helsætningen der ikke er en ledsætning) og i (40) helsætningsstammen, og det er derfor meningsløst at tale om sætningsknude:

- (38) #**den aften** var der en kritiker der så forestillingen
- (39) #**i morgen** kommer min veninde for at reparere vaskemaskinen
- (40) #**i går** talte jeg med hende der har repareret vores vaskemaskine

Restriktionen kan relateres til begrebet *semantisk kohesion*: I konstruktionerne i (38)-(40) koder helsætningen ét komplekst sagforhold, og tidsadverbialet i den overordnede sætning vil derfor angive tidspunktet for hele dette sagforhold; i en konstruktion med hensigtsadverbial kan sagforholdet i den underordnede sætning dog ligge længere fremme i tid end det sagforhold der kodes i den overordnede.

I knuden i (41) er tidsadverbialets virkefelt derimod udelukkende ledsætningen:

- (41) **fra ni og fyrré** tror jeg nok de boede der _ (BySoc)

Konstruktionen adskiller sig fra dem i (38)-(40): For det første er den underordnede sætning valensled i helsætningen. For det andet indgår indholdet af den overordnede sætning ikke i helsætningens propositionelle indhold, i stedet angiver den epistemisk modalitet, her talers indstilling til sandhedsværdien af det propositionelle indhold. Prædikatet i den overordnede sætning kan desuden angive en kognitiv aktivitet som fx *forestille* og *håbe* i (42), hvor tidsadverbialernes (hhv. *om morgenen* og *senere på formiddagen*) virkefelt også udelukkende er den underordnede sætning:

- (42)
- #A: hvordan ser din tidsplan for den praktiske side af arrangementet ud?
- B: ja, altså, **om morgenen** forestiller jeg mig salen bliver udsmykket _ og **senere på formiddagen** håber jeg I vil indstille lydanlægget _

Der er dog ingen konstruktioner af den type i korpus, og jeg har heller ikke observeret nogen.

Som hovedregel kan et implikationelt adverbial således kun være knudekonstituent når den underordnede sætning er valensled i helsætningen. Imidlertid spiller bl.a. pragmatiske forhold også en rolle. I (43) er knudekonstituenten årsagsadverbial i en relativsætning – knuden er efter min opfattelse acceptabel i den pågældende kontekst:

(43)

- A: #de skriver at Kirkebys skulpturer bliver solgt til private, hvem i alverden køber dem?
B: #fordi hun er interesseret i gode investeringsobjekter kender jeg faktisk en kvinde, der har købt hans nye murstensmur _

4.2 SUBJEKT SOM KNUDEKONSTITUENT

En anden generel restriktion er at subjektet i den underordnede sætning kun kan være knudekonstituent når den underordnede sætning er valensled i helsætningen. Eksemplet i (44) er acceptabelt, hvorimod eksemplerne i (45)-(47) er uacceptable:

- (44) #den lærer tror jeg _ kommer
(45) *den lærer talte hun med den kollega (som) _ kender
(46) *den lærer kommer jeg for at _ kan vejlede mig
(47) *den lærer er der en studerende (som) _ kender

Om subjektet kan være knudekonstituent er betinget af to faktorer: For det første af den semantiske relation mellem den overordnede og den underordnede sætning, for det andet af om subjektet i den underordnede sætning betegner en genstand eller en person.⁷

I de tre knudetyper i (45)-(47) vil subjektet i ledsætningen tit kode den der udfører eller oplever den handling eller begivenhed sætningen udtrykker, dvs. agens eller eksperier, der oftest er en genstand eller en person (jf. Givon 1984-90). I sjældnere tilfælde angiver subjektet en størrelse der i højere grad er et sanse- eller begrebsmæssigt konstrukt, fx en oplevelse, end genstande og personer er (dvs. en andenordensentitet, jf. Lyons 1977).

Kun i 7, dvs. 7%, af de 102 knuder i korpus hvor subjektet kan være knudekonstituent, angiver det en person eller en genstand. Et eksempel ses ovenfor i (10), hvor knudekonstituenten *det* er anafor for *det byggeri* – dvs. en genstand. I de knuder hvor knudekonstituenten er objekt, angiver det

derimod en genstand eller en person i 7 ud af 33 forekomster, dvs. 18%, fx *dig* i knuden i (48):

(48) # *dig* tror jeg ikke han kender _

Jeg vil opstille to forklaringsforsøg på fænomenet: Det første er baseret på at subjektet primært udtrykker et prædikats førsteargument. Det andet er baseret på den antagelse at sprogbrugerne foretrækker en knude hvor knudekonstituenten er semantisk integreret i matrixsætningen.

I de knuder hvor prædikatet i helsætningsstammen angiver en kognitiv aktivitet, indgår indholdet af denne i helsætningens propositionelle indhold, og det træk deler disse knuder med knudetyperne i (45)-(47), hvor subjektet i den underordnede sætning ikke kan være knudekonstituent. At subjektet angiver en genstand eller en person, kan ikke i sig selv forklare hvorfor subjektet i visse ledsætninger enten ikke kan være eller sjældent er knudekonstituent. For knudekonstituenten kan sagtens betegne en person (eller en genstand), når blot den har en anden syntaktisk funktion end subjekt – som ovenfor i (48) og nedenfor i (49), hvor *ham* er knudekonstituent:

(49) #*ham* kommer hun for at besøge _

Både subjektet og de øvrige valensled udgør som argumenter for et prædikat det inderste lag i den underordnede sætnings lagdelte indholdsstruktur (jf. Dik 1989). Og restriktionerne i forhold til subjektet – altså førsteargumentet – som knudekonstituent kunne pege i retning af at førsteargumentet har en anden kognitiv status i forhold til prædikatet end de øvrige argumenter når vi koder et komplekst budskab: Vi foretrækker at placere førsteargumentet til et indlejret prædikat umiddelbart før eller efter dette prædikat – i hvert fald når argumentet angiver en førsteordensentitet. Derved er prædikatet og dets førsteargument ikke adskilt af noget andet propositionelt indhold.⁸

Denne hypotese understøttes af det udbredte fænomen hvor adverbialer (ofte polaritetsudtryk) hvis virkefelt er prædikationen i en underordnet sætning, placeres i den overordnede sætning.⁹ I (50) er *aldrig* polaritetsudtryk i *hun kommer aldrig for sent*, men er ikke placeret mellem *hun* og *kommer* i ledsætningen:

(50) #jeg håber *aldrig* hun () kommer for sent

Sammenkædningen af den relationelle værdi som subjekt/førsteargument og den semantiske status som førsteordensentitet kan understøttes af en stor forekomst af knuder som den i (51), hvor knudekonstituenten er subjekt og genoptages i den underordnede sætning:¹⁰

(51) #den bog synes jeg _ den er god

Der er ikke nogen forekomster af denne type i korpus.

Hypotesen kan falsificeres ved at man finder et stort antal knuder som den i (52), hvor knudekonstituenten både er subjekt og en førsteordensentitet:

(52) ham synes jeg _ er god til det (observation, K46)

Mit andet forklaringsforsøg er baseret på den antagelse at sprogbrugerne foretrækker en knude hvor knudekonstituenten er semantisk integreret i hovedsætningen, dvs. at knudekonstituenten skal kunne være argument til prædikatet i hovedsætningen.

De epistemiske prædikater (se afsnit 2) kan udelukkende have en proposition¹¹ (se Dik 1989 og Harder 1996 ang. definition) som andetargument, hvilket også gælder mange af de kognitive prædikater. Andetargumentet kan hverken angive en genstand, en person eller begrebsmæssige konstrukter, dvs. hverken en første- eller en andenordensentitet (se ovenfor), og derfor kan hverken *ham*, *den* eller *den begrundelse* være objekt for *synes*¹² og *håbe* i eksemplerne til venstre i (53):

(53) *ham/den/den begrundelse synes jeg #det synes jeg
 *ham/den/den begrundelse håber jeg #det håber jeg

Det i eksemplerne til højre er kun acceptabel som objekt når det er anafor for en proposition.

I de allerfleste forekomster hvor subjektet er knudekonstituent, er *det* anafor for en eller flere propositioner i konteksten; i (54) er *det* en anafor for den forudgående proposition 'de er ikke begyndt på nogen regeringsforhandlinger':

(54) de er jo ikke begyndt på nogen regeringsforhandlinger det synes jeg _
 er meget betryggende (valgudsendelse)

Der er imidlertid enkelte forekomster i korpus hvor knudekonstituenten er subjekt i den underordnede sætning og udtrykker en første- eller andenordensentitet. Prædikatet i hovedsætningen angiver enten en kognitiv aktivitet, herunder perception som i (55) eller er epistemisk som i (56):

- (55) så **vores konkurrent** TV2 kan jeg se _ har kastet sig over hende (valg-udsendelse)
- (56) **den begrundelse** synes jeg _ var god (BySoc)

Se kan have både en første- og en andenordensentitet som andetargument, dvs. at knudekonstituenten kan være andetargument til prædikatet i (55). Derimod kan *den begrundelse* ikke, som vist i (53), være andetargument til hovedsætningens prædikat, hvilket også gælder knudekonstituenten *ham* i (52).

Som nævnt omfatter korpus kun få knuder som dem i (52) og (55)-(56), og derfor konkluderer jeg at sprogbrugerne følger en konvention om at knudekonstituenten skal være både semantisk og syntaktisk integreret i hovedsætningen, uden at dette er kodet grammatisk. Sprogbrugerne *foretrækker* en knude hvor knudekonstituenten udtrykker et muligt argument til matrixprædikatet.

5 DEN PROTOTYPISKE KNUDE

Sætningsknude kan anskues som en prototypekategori af komplekse tegn. Det centrale medlem af kategorien er opstillet ud fra ét kriterium, nemlig frekvensen af forekomster i korpus. Frekvens er dermed også kriterium for om en knudetype er et mere eller mindre perifert medlem af kategorien.

Knuden i (57) er et eksempel på prototypen:

- (57) det synes jeg simpelthen _ er for dårligt (observation, K39)

og prototypen er karakteriseret ved de nedenstående fire træk:

1. Matrixprædikatet angiver epistemisk modalitet, enten holdningsangivende som *synes* eller sandhedsmodificerende som *tro*. Dette prædikat og dets førsteargument indgår ikke i helsætningens propositionelle indhold, men modificerer det. Prædikatets andetargument er udtrykt som en nominal ledsætning, og denne udtrykker helsætningens propositionelle indhold.

2. Knudekonstituenten er det demonstrative pronomen *det*. Det er valensled i den underordnede sætning, oftest subjekt og oftest anafor for en eller flere proposition/-er i den forudgående diskurs.
3. Informationsstrukturen er topic-comment, hvor knudekonstituenten er topikudtryk.
4. Knudekonstituenten har ledfunktion i både matrixsætningen og den underordnede sætning, uden at dette kodes grammatisk. Knudekonstituenten er syntaktisk og semantisk integreret i hovedsætningen.

En prototypekategori er traditionelt kendetegnet af fire træk:

1. Den kan ikke defineres ud fra et sæt af nødvendige og tilstrækkelige betingelser.
2. Den har familielighedsstruktur og er ofte bygget op omkring et centralt medlem.
3. Der er grader af medlemskab af kategorien, således at ikke alle medlemmer er lige repræsentative for kategorien.
4. Den har ikke klare grænser (Geeraerts 1994, Taylor 1991).

Sætningsknude opfylder ikke det første og det fjerde træk, for det definerende træk for kategorien er topologien, nemlig at en konstituent fra en underordnet sætning (herunder en infinitivsætning) er placeret initialt i den overordnede sætning. Eftersom det er en nødvendig, men dog ikke tilstrækkelig betingelse for konstruktionens udtryk (se afsnit 2 og 4), har kategorien forholdsvis klare grænser. Men kategorien har familielighedsstruktur, den er etableret omkring et centralt medlem, og den har gradueret medlemskab, og derfor vil jeg fastholde at sætningsknude er en prototypekategori.

Fælles for de øvrige medlemmer af kategorien er at indholdet af matrixsætningen indgår i helsætningens propositionelle indhold. Nærmest prototypen ligger to typer hvor ledsætningen udtrykker et argument til prædikatet i den overordnede sætning. Den første har samme indholdssyntaktiske struktur som prototypen fordi den underordnede sætning udtrykker en proposition; prædikatet i den overordnede sætning angiver en kognitiv aktivitet:

(58) #det kan jeg huske hun besluttede _

Den anden er en såkaldt infinitivknude. Prædikatet i den overordnede sætning angiver enten en kognitiv aktivitet eller deontisk modalitet, kausation eller aspekt som i (59):

(59) #det plejer hun da at servere _

Begge disse typer forekommer relativt frekvent i korpus, der er i alt 43 forekomster. I de 42 er knudekonstituenten valensled, og knudekonstituenten er *det* i 26 ud af 31 forekomster i hovedsætninger.

De resterende typer deler det træk at ledsætningen ikke udtrykker et argument til helsætningens prædikat. Tættest på prototypen er den konstruktion hvor den underordnede sætning er en prædikativ relativsætning (se (13)–(15)). I 6 ud af 10 forekomster er knudekonstituenten *det*. Mere perifere er de knuder hvor den underordnede sætning er adverbial, der er kun 1 forekomst i korpus og 2 observationer. Også de knuder hvor den underordnede sætning er attributiv, er perifere. Perifere er også de knuder hvor knudekonstituenten er et indrømmelsesadverbial eller et betingelsesadverbial der ikke modificerer den udvidede prædikation i den underordnede sætning. Selv om matrixprædikatet er epistemisk, er knudekonstituenten uden for dets virkefelt.

6 AFSLUTNING

Jeg har opstillet en prototype kvantitativt og ikke kvalitativt, dvs. en type ud fra hvilken man lettest afleder de øvrige typer. Man kan næppe hævde at det er lettest at aflede de øvrige knudetyper fra en knude hvor den overordnede sætning udtrykker epistemisk modalitet og ikke indgår i det propositionelle indhold. Og det er nok at være på kollisionskurs med et krav til en grammatik (eller en teori) om at denne – ud over at være dækkende – skal være den enklest mulige. Spørgsmålet er så om den enklest mulige grammatik er lingvistens konstrukt, og om den har nogen ontologisk adækvathed i forhold til sprogbrugerne. Et beslægtet spørgsmål er om frekvens styrer vores fornemmelse af acceptabilitet, således at mindre frekvente konstruktioner i mindre grad opfattes som hørende til sprogsystemet – de falder uden for usus.

Eftersom sprogsystemet er en norm og dermed er foranderlig, kan selve topologien og det pragmatiske indhold af den prototypiske knude være model for at de øvrige knudetyper vinder udbredelse og nye typer opstår.

Umiddelbart kunne man forvente at sætningsknode snarere forekommer i sprog der er typologisk forskellige fra dansk, fx i kasussprog, i sprog med friere konstituenttrækkefølge end i dansk, samt i sprog hvor et prædikats indlejrede status udtrykkes morfologisk.

Selv om dansk – med undtagelse af pronominerne – hverken har kasus eller fri konstituenttrækkefølge, lever knuden i bedste velgående. Det må tilskrives en kombination af to udtrykssyntaktiske træk i dansk: For det første er det muligt at placere de fleste typer af led i fundamentfeltet, og når sprogbrugeren udnytter denne mulighed i sætningsknuden følger hun/han – som Falster Jacobsen (1995:72) skriver – “a normal pattern” fordelt over to sætninger. For det andet er helsætningens neksusfelt den foretrukne plads for modale elementer (se bl.a. Falster Jakobsen 1995). Ved at inddrage Heltofts (1986b) revision af Diderichsens feltskema er det muligt at vise at en sætningsknode med epistemisk matrixprædikat topologisk kan sammenlignes med en konstruktion med et modalverbum. Heltoft (1986b, 1992) opererer med et initialt modalitetsfelt der omfatter et felt, fundamentfeltet, og en plads til det finitte verbum, *m*— eller modalitetspladsen. I (60) står modalverbet *skulle* på denne plads, det samme gør *tror* i sætningsknuden i (61):

	MODALITETSFELT	KERNEFELT				
	FUNDAMENTFELT	NEKSUSFELT			INDHOLDSFELT ¹³	
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>a</i>	<i>v</i>	<i>V</i>	<i>N</i> <i>A</i>
(60) #det <i>skulle</i>			–		være	i orden –
(61) #det <i>tror</i>		jeg	–		–	_ er i orden –

Desuden kan *tror* plus *jeg* analyseres som et grammatisk element i helsætningen, idet de udtrykker epistemisk modalitet (se også Falster Jacobsen 1995 og Scheuer 1995). Som det skulle være fremgået af analysen af sætningsknuders informationsstruktur og funktion, bruger taler sætningsknuden til at fokusere på det epistemiske element i sin ytring, og knudekonstituentens placering i fundamentfeltet er netop hjulpet på vej af denne fokusering på det epistemiske. Sætningsknode med epistemisk matrixprædikat er den hyppigst forekommende i korpus, og den kan opfattes som en topologisk model for sætningsknuder i almindelighed, dvs. også dem uden epistemisk matrixprædikat: Sprogbrugerne anvender et kendt mønster til at kode et andet indhold.¹⁴

NOTER

1. Det empiriske grundlag for undersøgelsen er: ni interview fra talesprogskorpusset BySoc (i alt 13,2 timer), to samtaler (i alt 4 timer), og 1-timers uddrag af DR1s valgudsendelse i forbindelse med folketingsvalget i 1998, dvs. i alt godt 18 timers tale, hvori jeg har fundet 230 sætningsknuder. Disse udgør hvad jeg kalder *korpus*. Derudover har jeg inddraget observationer og mine egne acceptabilitetsvurderinger. Eksempler der er forsynet med en havelåge (#), er mine egne.
2. Dette element, fx *det* i (1), kalder jeg fremover *knudekonstituenten* (jf. Lisbeth Falster Jacobsen 1995).
3. Knudekonstituenten er fx ikke udtrykt i knuder i relativsætninger uden relativ-pronomen hvor relativum er knudekonstituent. I *og de andre kunne få lov til at beskæftige sig med det som de synes – var spændende* (samtale1) er knudekonstituenten i knuden (*som*) *de synes – var spændende* ikke udtrykt.
4. £ = pause, ~ = tøven i eksemplerne fra BySoc.
5. Jeg henviser til Jensen 1998:36ff. for en nærmere diskussion og definition af epis-temisk modalitet.
6. Jeg har valgt termen *prædikativ relativsætning* (se Henrik Prebensen og Ebbe Spang-Hanssen 1977, der bruger den med et andet indhold), fordi den underord-nede sætning oftest er udtrykt som en relativsætning og indeholder et element der er koreferentielt med ét i hovedsætningen. Sætningen har dog ikke samme funk-tion som relativsætningen i en relativkonstruktion.
7. Dvs. størrelser der eksisterer i tid og rum – en førsteordensentitet, jf. Lyons 1977.
8. Selve prædikationen i hovedsætningen indgår ikke i helsætningens propositionel-le indhold når prædikatet i hovedsætningen angiver epistemisk modalitet, fx *synes jeg i det synes jeg simpelthen – er for dårligt*. I udtrykket er der derfor ingen adskil-lelse af det propositionelle indhold, dvs. mellem knudekonstituenten og den sæt-ning hvori den har relationel værdi.
9. Ifølge Noonan (1985) foretrækker man i mange sprog at placere polaritetsudtryk i den overordnede sætning, oftest når denne har et modalt eller et desiderativt prædikat. Han betegner fænomenet *negative raising*.
10. Prosodiske forhold må selvsagt indgå i analysen, for konstruktionen i (52) kan være en konstruktion med parentetisk sætning og forfæltfordobling.
11. Dvs. en tredjeordensentitet, jf. Lyons 1977.

12. Konstruktionen *'ham 'synes jeg* med pause efter *ham* og tryk på *synes* er dog helt acceptabel, fx som svar på et spørgsmål.
13. Heltoft (1993) præsenterer en anden analyse af neksus- og indholdsfeltet som jeg her har valgt at se bort fra.
14. Allwood opstiller en hypotese om udbredelsen af sætningsknuder i svensk i mod-sætning til engelsk, som ligger i forlængelse af mine iagttagelser, idet han skriver:

“Topicalization [dvs. fremflytning, AJ] is a much more extensive rule of sentence formation in Swedish than it is in English...Since Swedish speakers are so thoroughly accustomed to topicalization, it may be that this conventionally permits us to perceive as acceptable...many *satsfläuter* [dvs. sætningsknuder, AJ] which a language with less common topicalization could not tolerate. In this sense even our syntactic perception, at least in some respects, might be to some extent conventionally determined by the language we speak.” (1982:29, forfatterens fremhævelse).

Produktionen må dog også være afgørende, eftersom knuderne skal artikuleres før de kan antages eller afvises af modtager.

L I T T E R A T U R

- Allwood, Jens (1982): The Complex NP Constraint in Swedish. Engdahl, Elisabet & Eva Ejerhed (eds.): *Readings on Unbounded Dependencies in Scandinavian Languages*. Umeå: Umeå Universitet. 15-32.
- Chafe, Wallace (1994): *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Devriendt, Betty, Louis Goossens & Johan van der Auwera (eds.) (1995): *Complex Structures. A Functional Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Dik, Simon C. (1989): *The Theory of Functional Grammar*. Dordrecht – Holland: Foris Publications.
- Dik, Simon C., Kees Hengeveld, Eline Vester & Co Vet (1990): The Hierarchical Structure of the Clause and the Typology of Adverbial Satellites. Nuyts, Jan, A.M. Bolkestein & Co Vet (eds.): *Layers and Levels of Representation in Language Theory. A Functional View*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 25-70.
- Dik, Simon C. & Kees Hengeveld (1991): The hierarchical structure of the clause and the typology of perception-verb complements. *Linguistics*. Vol. 29. 231-259.
- Foley, W.A. & R.D. Van Valin, jr. (1984): *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geeraerts, Dirk (1994): Prototype Semantics. Asher, E.D. (ed.): *The Encyclopedia of Language & Linguistics*. 3384-3386.

- Givon, Talmy (1984-90): *Syntax: a functional-typological introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co.
- Hansen, Aage (1967): *Moderne Dansk 1-3*. København: Grafisk Forlag.
- Harder, Peter (1996): *Functional Semantics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Helftoft, Lars (1986): Topologi og syntaks. *NyS 16/17*. København: Akademisk Forlag. 105-130.
- Helftoft, Lars (1992): Topologiens plads i en sprogteori. Gregersen, Frans (ed.): *Lingvistisk Festival. Sprogvidenskabelige Arbejds-papirer fra Københavns Universitet*. København: IAAS. 67-96.
- Helftoft, Lars (1993): Revision af indholds-feltet. Kunøe, Mette & Erik Vive Larsen (eds): *4. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog. Århus Universitet 8.-9. oktober 1992*. Århus: Århus Universitet. 119-133.
- Jakobsen, Lisbeth Falster (1978): Der dänische Satz-knoten – mit Anleitungen zu seiner Übersetzung ins Deutsche. *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik*. Vol. 14. Kopenhagen: Institut for germansk filologi. Københavns Universitet. 83-131.
- Jakobsen, Lisbeth Falster (1995): Sentence intertwining in Danish, seen from a Functional Grammar perspective. Devriendt, Betty, Louis Goossens & Johan van der Auwera (eds.) 1995. 61-92.
- Jensen, Anne (1998): Knudekonstruktioner – en syntaktisk, semantisk og pragmatisk analyse af sætningsknuder i dansk. Upubliceret specialeafhandling. Københavns Universitet.
- Lambrecht, Knud (1994): *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, Christian (1984): *Der Relativsatz*. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Lyons, John (1977): *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, Kristian (1975) [1911]: *Dansk Ord-føjningslære*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Noonan, Michael (1985): Complementation. Shopen, Timothy (ed.): *Language typology and syntactic description Vol. II*. Cambridge: Cambridge University Press. 42-140.
- Prebensen, Henrik & Ebbe Spang-Hanssen (1977): *De franske relativsætningers typologi*. København: Københavns Universitet. Romansk Institut.
- Prince, Ellen F. (1981): Topicalization, Focus-Movement, and Yiddish-Movement: A pragmatic differentiation. *BLS*. Vol. 7. 249-264.
- Scheuer, Jann (1995): *Tryk på danske verber*. RASK supplement, Vol. 4. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Taylor, John (1991): *Linguistic Categorization*. Oxford: Clarendon Press.
- Van Valin Jr., Robert D. (1993): A Synopsis of Role and Reference Grammar. Van Valin, Robert D. Jr. (ed.): *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1-164.
- Van Valin Jr., Robert D. & Randy LaPolla (1997): *Syntax: structure, meaning, and function*. Cambridge: Cambridge University Press.